

Biernaczky Szilárd

A szó(beli) művészet helye a magyar irodalom tanításában

Nyílt levél a hazai magyartanár-társadalomhoz

■ Kora gyerekkoromtól, már elemi iskolásként belemerülve az irodalomba és bőségesen megismerkedve a népköltéssel, illetve a folklórnak a literatúrában való felbukkanásával, éppen e régi élményeimet is felidézve keresem most a széles értelemben felfogott, a valamennyi műfajában megjelenő, a társadalomban és a művészetekben is széles körben szerephez jutó szájhagyományok helyét a mai magyar irodalomtanításban, amely a jelek szerint ismét átalakulás előtt áll. Keresem, hiszen a szó(beli) művészet nemcsak Magyarországon, de a világ legtöbb népe esetében is napjainkra a teljes értelemben felfogott irodalom szerves részének számít.

A jelenleg, szeptember 23-án frissített NAT irodalommal foglalkozó fejezetének hatodik részében (*Irodalmi kultúra, irodalmi művek értelmezése*) találunk utalásokat a szó(beli)művészetre (folklórra) vonatkozóan. Egyetlen, kategorikusan megfogalmazott szempontot ragadok most ki belőle: „A szóbeli költészet és az írásbeliség, a népköltészet és a műköltészet különbségének megtapasztalása példák alapján...” Ezt én inkább a következőképpen fogalmaznám meg: A szóbeliség és az írásbeliség eltérő szerepköre és jellege, valamint kapcsolódási pontjai, a népköltészet/szóművészet és a műköltészet/művészi vagy hivatásos irodalom különbsége és összefüggése példák alapján... Hiszen éppen saját, folklorizmusra és folklorizálódásra vonatkozó kutatásaim is azt mutatják: nemcsak a különbségekre, hanem a kapcsolódásokra, sőt az azonos esztétikai vonatkozásokra is fel kell figyelniük.

Ebből az ide idézett tantervi kategóriából, szemléleti kapaszkodóból kiindulva a következő konkrét javaslatokat, elvi szempontokat és gyakorlati lehetőségeket szeretném, tisztelt kollégák, Önök elé tárni.

Voigt Vilmos nemzetközi hírű emeritus folklorisztika-professzor óráira emlékezve, a kiváló tudós gyakorta visszatérő megfogalmazását felidézve először azt emlitem, hogy a folklór bemutatásának helye nem kizárólag

a művészi irodalom tárgyalása előtt, mint valami bevezetésképpen meglengetett, alig-alig odaillő előzmény kellenne, hogy található legyen. Hiszen, amint magának az irodalomnak, ugyanúgy a magyar nyelvű (és minden más nyelvű) szó(beli)művészetnek is vannak korszakai, változásai, új vonásai, új műfajai az évszázadok történelmi eseményekkel és kulturális folyamatokkal teli, hatalmas méretű sodrában. Hiszen elég, ha csak azt vesszük figyelembe, hogy a számunkra elveszett hőseposz vagy a csak nagyon közvetett eszközökkel feltárható és a honfoglalás kori magyarsághoz kapcsolódó mítoszvilág időben jóval megelőzte a korai írásbeliség kevés folklorisztikus vonást mutató maradványát (lásd főleg az *Ómagyar Mária siralmat* vagy egyszerűen csak Gellért püspök utalását a kézi malmot forgató leány/asszony énekére), illetve a hazai feudalizmus mentén kisarjadó középkori balladákat, amelyek oly gazdag elemzését, háttérük feltárását Vargyas Lajos életművében találhatjuk meg.

A *Fehér László lovat lopott* kezdetű (Vargyasnál a megnevezése: *A halálraítélt húga*) ballada egyedülálló példa lehet e tekintetben, hiszen bár maga Vargyas a középkorban a Mátrában megtelepedett vallonok kapcsán francia gyökerűnek véli ezt a típust, mégis csak egy 1530 körül, Milánóban vagy Comóban megesett esemény megfogalmazásáról van benne szó, amelyről Bornemissza Péter 1570 körül egy olasz kollégától, levélben kapott értesítést. A téma korabeli francia, angol, német színművekben bukkan fel már a század közepén, és elhullámszik a XX. század eleji olasz operairodalomig (lásd Puccini *Tosca* című művét). És miközben csak töredékek léteznek francia nyelven, sok száz változata ismeretes Olaszországból, és gazdag gyűjtött anyag található részben a katalánoktól, részben a magyarok mellett a kelet-európai népektől. Az utolsó négy drámai, átokformulát is tartalmazó szakaszt idézem, miután Fehér Anna, bátyja megmentéséért, hiába adta oda magát a bírónak. (VARGYAS, 1976, II., 284–285.)

*Fehér Anna nem hallgatta,
Leszaladt a rabajtóra.
Bátyám, bátyám, Fehér László
Élsz-e még te, vagy meghaltál?*

*Megszólalt a tömlöctartó:
Ne keresd itt a bátyádat!
Vég erdőbe, sík mezőbe,
Akasztófa tetejébe!*

*Bíró, bíró, igaz hűtlen,
Verjen meg az igaz isten!
Szüzességemet elvetted,
A bátyámat megöletted!*

*Mosdóvized vérré váljon,
Törlőkendőd lángot hányjon,
A jó isten meg ne áldjon!
A jó isten meg ne áldjon!*

Másrészt a korszakolás kapcsán, tanmenet készítése közben, tisztelt kollégák, bizonyos ugrásokat is tehetünk, időben, műfajok és a két nagy terület, folklór és irodalom között. A reneszánsz kori irodalom nagy magyar költője, Balassi Bálint költeményeinek népköltészeti háttere, utalásai különféle énekekre, részben a folklóriztika körébe tartozó jelenségnek tekinthető. De a csak a XVIII. század elejéről megismert *Fehérlófia mese* is (amelynek igen nagy szakirodalma van, és amelyet egyébként Kodolányi beillesztett lenyűgöző szépségű, középkori magyar világot életre hívó regényébe, a *Julianus barát*ba mint afféle folklór-idézetet), archaikus vonásai okán, vélhetőleg a régebbi századok kapcsán mutatható be röviden valamilyen magyaróra keretében.

A korszakolásnál érdemes felfigyelni ugyancsak Voigt Vilmos azon, sok szakmai vita nyomán elfogadott, fontos megállapítására, amely szerint a strofikus magyar személyes (és nem alkalmi jellegű) lírai népdal csak a XVII. században (1603 után) szülehetett meg. Méghozzá feltételezhetően nem szomszéd népek (sőt, távoli népek) népköltészetének mintájára vagy hatására, amint a vitában ellenfelei ezt felhozták, hanem sajátosan magyar forrásúnak tekinthető. Azért fontos ez, mert jól jelzi a korábban mondottakat, miszerint a népköltészet sem egy változatlan, hanem egyfolytában mozgásban, átalakulásban lévő, nagy folyam. Egyébként, amint Voigt professzor írja:

„... a szokás szerint egyöntetűen népi líra vagy folklór líra gyűjtőnéven összefoglalt, publikált és elemzett hagyomány voltaképpen két nagy tömbre osztható. Az

egyik ágazatba tartoznak az alkalomhoz kötött, úgynevezett közösségi líra műfajai (munkadal, sirató, bölcsődal, szokásdalok stb.), a másik csoportba pedig egy ennél általában véve is jóval fiatalabb műfajcsoport: az úgynevezett személyes líra, individuállíra (személyiséglíra) egyes termékei. A közösségi líra (alkalmi líra) és a személyes líra egymással való összevetése, a közöttük levő kapcsolatok és különbségek részletes bemutatása a magyar népköltészet kutatásának egyik legfontosabb feladata...” (VOIGHT, 2013, 18.)

Ennek a megállapításnak a tanulsága, következménye egyébként abban is megmutatkozik, hogy az újabban *közköltészet*ként emlegetett köztes terület (közösségi költészet!), amely a népköltészet és műköltészet határán keletkezett a XVII. századtól kezdődően, s amelynek fő forrását az úgynevezett népi kéziratos füzetek több százazres korpusza nyújtja, és amelyből e terület két, kiemelkedő jelentőségű kutatója, Küllös Imola és Csörsz Rumen István már három, hatalmas kötetet (utóbbi két kötetben) tett közzé a Régi Magyar Költők Tára XVIII. századi sorozatában, *Közköltészet* főcímen, gazdagon mutat fel személyes lírai típusú szövegeket.

Maga Küllös adta közre egyébként azt a terjedelmes elméleti összefoglalást (nagydoktori disszertációját), amely emez újabb felismert és feltárt terület (közköltészet, közösségi költészet) elméleti körülírása szempontjából oly lényeges, vagyis 451 oldalon ad teljes képet e sajátos, irodalom alatti, de a népköltészet körébe nem sorolható művészeti megnyilvánulástömegekről (Voigt és Küllös értelmezése szerint). Maga a közköltészet kifejezés Marót Károly óorkutatónál bukkant fel először a múlt század 30–40-es éveiben, aki az olasz Benedetto Croce hatására (költészet vagy nem költészet) gyökeresítette meg azt, a magyar nyelvben, a közösség használatába bekerült teljes költészetet érte rajta. Mára inkább Voigt és Küllös említett és kiemelt értelmezése az elfogadott.

Mindemellett ne feledjük, hogy bár az első professzionális, megközelítőleg hiteles magyar népköltészeti gyűjteménynek Erdélyi János 1846–1848-ban megjelent, *Népdalok és mondák* címet viselő, háromkötetes gyűjteményét tartjuk (bár abban is találhatók, például magától Petőfitől beküldött, folklórizálódott költemények), óvatos válogatással azonban már Pálóczi Horváth Ádám 1813-ban megjelent dalgyűjteményéből is kiemelhetünk hiteles folklór példát (nem is szólva arról, hogy ezúttal kottalejegyzéseket is kapunk!). Például már ebben a gazdag anyagú antológiában is, amely az *Ötödfélszáz énekek* címet viseli, megtalálható, részben pentatonikus dal-

lammal, a következő, jól ismert dalszöveg (pontosabban úgynevezett vándor strófa):

*Nem anyátúl lettél / Rózsafán születél
Piros pünkösöd napján / Hajnalban születél.*

Vagyis kimondhatjuk, hogy a XVIII–XIX. század fordulója már ahhoz a korszakhoz kapcsolható, amelyben mind a szóban elhangzó népi és fél népi versek kéziratos lejegyzése, mind a folklórforrások irodalmi felhasználása, a népköltészet mintájára születő versek valósággal ellepik a hazai irodalmi életet.

Érdeemes az oktatómunka tervezése során arra is felfigyelni, hogy sokszor költők maguk is gyűjtöttek népdalokat (lásd Arany vagy Petőfi, sőt, Czuczor és mások ilyen irányú adalékait), bár ezeket a szövegrögzítéseket az jellemzi, még ha igen nagy becsben tartjuk is őket, hogy vélhetőleg könnyű kézzel kisimogatódtak, és így inkább Bartók és Kodály népdalfeldolgozásaira emlékeztetnek (ez Erdélyi gyűjteményére is igaz), semmint teljes mértékben autentikus lejegyzésekre. (Más kérdés, hogy Móricz Zsigmond két kötetben megjelent szatmári gyűjtése, már a XX. századból, teljes mértékben hitelesnek tekinthető.)

De a XX. századba vezet át egy igen különleges gyűjtés eredménye, a feladatvégzés körülírása, illetve a jegyzetfüzetbe került szöveg és változatainak elemzése (1903) is. Vikár Béla 1896 telén ugyanis a Bükk aljában felgyűjtötte a Szűcs Marcsa-balladát, számos változatával együtt, amely egy vélhetően 1825 körüli, tragikus esetet foglal énekbe: a hagyomány szerint a lányt féltékeny kedvese agyonütötte, majd holttestét a városszéli kútba dobta. S az adatközlők szerint a verset, mint afféle *hírverset*, egy bizonyos Új Péter költötte. Vikárnak sikerült egy hagyatékából megmentenie eme nyolc szakaszból álló alapszöveget (és dolgozatában közzé is tette, bevezetésképpen). A szövegjavaslat rövidesen szétterjedt, átalakult, számos variánssa keletkezett, még Vikár idejében is széles körben ismert volt. Nincs itt most lehetőség, bár igen tanulságos volna részletesen elemezni, a népi/paraszi folklórhasználat miként faragta le az alapszöveg *stílusidegen* elemeit és formálta hiteles balladává Szűcs Marcsa tragikus történetét. Itt most a távolabbi változatok közül az egyik legszebbnek egy részletét idézzük:

*Mert Szilvási Pista elindult utána,
nem is sok üdöre ott vót a sarkába:*

*„Kérlek, rúzsám, kérlek, kérlek az egekre,
csak egy-két szavaim vögyél a füledbe:*

*mé löttél, mé löttél másnak hütös társa,
másnak hütös társa, szívemnek gyilkossa?”*

*Mikor egyszer mondja, fémlik a fokossa,
másodszor odas vág, vérös a fokossa,
harmadszor oda vág, elállott a szava,
elállott a szava, összerogyott halva.*

Az oktatómunka anyagába ezt a példát talán azért érdemes felvenni, mert egyrészt az új születésű (a népi kultúra felé fordulás időszakában keletkezett) népköltészetet példázza, másrészt egyértelműen igazolja azt, hogy a népi kultúra, a népköltészet nem a felső osztályoktól lesüllyedt kulturális javakból táplálkozik, hanem igenis, önálló alkotótevékenység szülte – mégpedig Ortutay Gyula egyéni kutatói iskolája alaptételének megfelelően. Ortutay szerint új szöveg keletkezésekor létezik mindig egyvalaki, aki megteremti a népdalt, vagyis többnyire egy úgynevezett népköltő, aki megfogalmazza az első változatot, majd azt átveszik, és addig koptatják, amíg hiteles dal, ballada vagy más műfajú példa nem válik belőle, vagyis az alapszöveg erőteljes átköltésen megy keresztül. (Egyébként a Szűcs Marcsa-balladának több más helyről és sokkal korábbi időktől is léteznek változatai, még Erdélyi János említett gyűjteményében is rátalálhatunk azokra).

A folklór ugyanakkor gazdag pályafutással bír az irodalomban. A magyar irodalomtörténet-írás atyja, Horváth János nevezetes könyvében (1978, eredeti kiadása: 1927) a XVIII–XIX. századi népies/népi magyar irodalom nagyobbik részét veszi számba, Petőfiig. Napjainkra a magyar irodalom eme legtágasabb izmusának, a folklorizmusnak a kutatási eredményeit összefoglaló művek viszont immár könyvtárnyi méretűvé dagadtak. Ma már világosan látjuk, hogy ez a szünni nem akaró népi irodalmi hullám több periódust alkot. A Faludi Ferenc-től, Dugonics András-tól és követőitől Csokonaiig tartó korai korszakot még a népiség felfedezése és a népi világ többnyire idillikus megközelítése, a valóságtól elvonatkoztatott bemutatása jellemzi, míg a reformkor népi áradatában már a népdalutánság mind erőteljesebbé váló igyekezetét érzékelhetjük. Őket követik a nagyok, Petőfi, Arany és Vörösmarty népisége, az a fajta népiség, amelynek lényege, és ezt érdemes a jövő nemzedékek tudatába becsempészni, hogy már nem csupán népdal stílusú és hangvételű költemények írására törekcsenek, hanem olyan, a népi kultúrából táplálkozó művek megalkotására, amelyek szintetizálják a hatásokat, és világirodalmi jelentőségű tornyokat építenek belőlük. Lásd e tekintetben mindenekelőtt Arany eposzait és balladait,

amelyek, ha nem is konkrét népdalidézetek halmazai, különös tehetséggel megalkotva minden ízükben, az alkotásmód minden szintjén hordozzák a népi látásmódot, ugyanakkor a műköltészet csodái.

A negyedik korszak vélhetően Tömörkényvel indul – bár Mikszáth vagy Eötvös népiségéről sem feledkezhetünk meg –, és a II. világháborúig tart. A szintetikus irodalmi folklorizmus újabb kiteljesedése, számos új stílusesköz kikísérletezése és csúcsművek születése következik ekkor: Ady Endre vagy még inkább József Attila különösen áttételes folklorizmusát, Sinka István némileg visszatekintő, népdalutánzó nosztalgiját, Illyés Gyula (ugyan a következő korszakba is átnyúló) népi hangvételt szintetizáló, sok esetben társadalomkritikai élű poézisét, Kodolányi vagy Móricz népi kultúrát, népi világot, világmitoszokat, történelmi korokat a csodáló szemek elé nyitó prózai művészetének időszakát alkotják ezek az évtizedek.

A II. világháborút követő ötödik időszakból több tucat költőt és íróat említhetnénk. Életkoruknál fogva átmenetiek Illyés Gyula mellett az erdélyiek, Tamási Áron, Áprily Lajos, Kálnoky László vagy Jékely Zoltán. Már az utolsó (háború utáni újabb) korszakba illik Sütő András. Népiséggel átitatott alkotók: Weöres Sándor, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor és még sokan mások. Megszületik a paraszti dokumentumregény is: lásd Csalog Zsolt *Parasztregényét* (második, bővített kiadásban!), és mind több figyelem vetődik a parasztköltőkre és a paraszti önéletírókra.

A „folklorizmus” jelenségét a folklór az irodalomban kifejezéssel jellemezhetjük. A fordítottját, amikor az irodalom folklórrá lesz, „folklorizálódásnak” nevezzük, és irodalom a folklórban kifejezéssel írhatjuk körül. Tény, hogy nemigen ismerünk a XX. századból olyan esetet, amikor valamely költő alkotása bejut az élő folklór vérkeringésébe. Annál inkább gazdagon megtaláljuk ezt a XIX. századi irodalom esetében. Amadé, Csokonai, Kisfaludy, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Tompa, Czuczor és mások (még a költőként mára már kevésbé jegyzett Erdélyi János) népi hangvétellű versei is be-bejutottak a népi kultúrába (amint ezt például Újváry Zoltán mikrokutatásai kimutatták). Így aztán nemcsak a XIX. századi, de még az autentikusnak kikiáltott XX. századi népköltészeti gyűjteményekben is gazdagon fellelhetünk XIX. században folklorizálódott irodalmi műveket. Mindemellett ezt a sajátos irodalom és folklór között sok évszázadon át, vélhetően egyfolytában zajló, oda-viszsa utazást, kölcsönös megmerülést, megmerítkezést a nemrégiben elhunyt kiváló irodalomtörténész, Kerényi Ferenc – éppen az egyik Petőfi-tanulmányom alapján –

jellemezte Petőfi-könyvében egyfajta többszakaszos kulturális cserefolyamatként.

Egy nagyon egyszerű, de úgy érzem, igen látványos példával igyekszem ezt a folyamatot bemutatni.

Hogy volt-e konkrét népi minta Petőfi híres népi költeménye, a *Megy a juhász számáron...* esetében, nem tudjuk igazán. Tény, hogy egy bizonyos korabeli, igen népszerű és sokszakaszos népies költemény (szinte a korábban köztes területként jellemzett kulturális mezőbe illeszkedő versezet), Mátyási József *Kalászkaparékjának* hatása Petőfi több, népi hangütésű verse és bizonyos mértékig e költeménye esetében is kimutatható. (Petőfi például Mátyási versének néhány, úgynevezett vándor versszakát Erdélyi Jánosnak is beküldte, nem ismerve fel a műköltői eredetet, és közülük némelyik helyet is kapott a nevezetes *Népdalok és mondák* című antológiában.)

Idézzük tehát nagy költőnk eme, mindössze négy szakaszból álló helyzetdalát, és egyúttal hadd említsük: Hankiss Elemér tárta fel e vers valódi műköltői szintű struktúráját, mégpedig az egyes sorok, sorpárok, szakaszok megfogalmazásából feltárható igeidőváltások (leíró jelen, elbeszélő múlt, drámai jelen, múlt, drámai jelen, elbeszélő múlt) sajátos menetét, amely a költői képek mögöttésében rejlik:

*Megy a juhász számáron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.*

*Gyepes hanton furulyált,
Legelészett nyája.
Egyszercsak azt hallja, hogy
Haldoklik babája.*

*Fölpattan a számárra,
Hazafelé vágat;
De már későn érkezett,
Csak holttestet láthat.*

*Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A számár fejére.*

Kúnszentmiklós, 1844. július.

Ugyanakkor hadd szembesítsük Petőfi remekét egy késői adatközlő népköltészeti remekével, amelyet egykor a

Magyar Rádió gyűjteményéből jegyeztünk le, és amelyben ugyan a történet módosul, a műköltői időstruktúra eltűnik, azonban a megfogalmazás szinte éppen olyan színes (ismét igazolva a népi stílusformálás erőteljes jelenlétét), mint nagy költőnké.

*Ha felülök a csacsimra nagy busan,
Füle közé vágok a horgas bottal,
Isten hozzád szép selymös nyáj, elmegeyek,
Vagy meghalok, vagy a babámé leszek.*

*Szépen legel a kisasszony gulyája,
A kisasszony maga sétál utána,
Már messziről kijáltja ja gulyásnak,
Szivem, Bandi, terítsd le ja subádat.*

*Nem teritöm le jén az én subámat,
Mert jön a csósz, elhajtja ja gulyámat,
Már te javval szivem, Bandi, ne gondojj,
Majd kiváltja édosanyám, ha mondom.*

*De, lányom, lányom, lányomnak sem mondalak,
Hogy én tégöd egy gulyásnak adjalak,
Nem bánom én édosanyám, tagadj mög,
Az én szivem a gulyásé hasad mög.*

Felvétel száma: 67656, ének: Gonda Józsefné (Sándorfalva, 61 éves), gyűjtés időpontja: 1971. április 5., a gyűjtő nincs megjelölve.

Mindezek után összegezeképpen azt kell hangsúlyoznom, hogy a magyar szóművészet hatalmas gazdagsága mellett a mindenkor folklórral telített magyar irodalom láttán – amely már a kezdetektől, Balassi Bálinttól (sőt, még talán a latinul író Janus Pannoniustól is), Pázmányon, a XVII–XVIII. századi közköltészetben, a korábban már felsorolt Amadén, Faludin, Csokonain, Kisfaludyn, a XVIII. századvég és a reformkor népies irodalmán, Vörösmarty, Petőfi, Arany művein, Ady Endre, József Attila, Sinka István és sokan mások költészetén, Szabó Dezsőn, a már említett prózaírói hatalmasságokon, Kodolányin és Móriczon át akár Illyés Gyula sok műfajú alkotói világáig, Weöres Sándornak az irodalmi folklorizmus talán legszélesebb körű kiteljesedését hozó életművéig vagy Nagy László és mások sokrétű és nyílt vagy rejtett utakon újnepi, poétikai és prózai terméséig ível – az Ortutay jegyében felfogott, vagyis minden műfajra kiterjedő népköltészet jelenségeire való folyamatos kitekintés nélkül a magyar literatúra általános és közép-

iskolai megismertetése, bemutatása, tanítása nem lehetséges. Mindez pedig felveti a bölcsész egyetemi karokon immár hat szorgalmi évre bővült tanári szakok tanmenetének átalakítását is.

Meg kell itt jegyeznem, tisztelt kollégák, hogy amint Voigt Vilmos is hivatkozik rá, a régi magyar irodalom jeles tudósa, Klaniczay Tibor már évtizedekkel ezelőtt folyamatosan törekedett arra, hogy a magyar népköltészet és ösköltészet témakörét bevonják a magyar irodalomtudományba, bár végül célját nem érte el. Másik jeles szakemberünk, Jánosi Zoltán, jelenleg a *Magyar Napló* főszerkesztője, egykor, még nyíregyházi rektorsága idején felvetette (levélben tett említés), hogy az egyetemeken és főiskolákon a magyar irodalom szakokon be kellene indítani mindenütt egy legalább egyéves, *Bevezetés a folklorisztikába* című tantárgyat. Ötlete-javaslatja sajnos hamvába holt. Íme, most itt az alkalom az új NAT kapcsán megvalósítani, mégpedig nemcsak a felsőoktatásra, illetve mögöttésében a kutatásra, hanem a közoktatásra is összpontosítva, ezt az igen csak célszerű elképzelést.

Végezetül meg kell még említenem két, lényegesnek tűnő figyelemfelhívást. Egyrészt, amit a NAT több helyütt is sugalmaz: az irodalomoktatásában itt-ott a világirodalom megismertetésének is helyet kell adnunk.

Saját témánk tekintetében, illetve elviekben talán érdemes volna valamilyen módon felhívni a figyelmet Johann Gottfried Herder eszméinek, illetve a Grimm testvérek működésének rendkívüli szerepére a népi kultúra felé fordulásban, nem feledkezve meg persze Giambattista Vico nagy művéről sem, hiszen az olasz filozófus ugyan összemosza az ösköltészet és az élő népköltészet fogalmát, azonban szinte elsőként fogalmazza meg a mitikus és hősköltészet, illetve a költői kifejezőmód történelmi változásának napjainkra nyilvánvalóvá vált tényét.

Az irodalmi folklorizmus vonulata kapcsán ugyanakkor önként adódik (kapcsolódva persze Kodolányi bibliai témájú regényeihez is) Thomas Mann *József és testvérei* című, nagy jelentőségű művének legalább az említése, rövid megismertetése, és utalás a bibliai folklór, mítoszvilág sajátos irodalmi szerepére. Másrészt egy más alkalommal foglalkozni kellene néhány percben a XX. századi irodalmi folklorizmus egy nagy eseményével, az úgynevezett latin-amerikai mágikus realizmus megszületésével és a körébe tartozó, világszerte nagy figyelmet keltett művek megszületésével. Gabriel García Márquez regényeiben nemcsak a folklór varázslatos erejű alkalmazását érzékelhetjük, de olyan irodalmi eszközök használatát is, amelyek a népi kultúra szintetikus szintű szépirodalmi beépítését mutatják. Lásd például azt a pil-

lanatot, amikor egy hajón gyermekek által lebonyolított lottóhúzás, majd a gyermekek meggyilkolása (*A pátriárka alkonya*) felveti, hogy a mögöttes értelem keresését, a különleges jelezésre irányuló figyelmünket (szemiotika) szükségszerűen mozgásba kell hoznunk, hiszen e jelenet megalkotásában – elemzők szerint – a betlehemi gyermekgyilkosság példázata rejlik (mellesleg e regény szinte teljes egészében bibliai párhuzamokra épül). E kör egyébként jelentősen tovább bővíthető, akár a *Kalevalára* épülő, akár az ázsiai kis népek samanisztikus hagyományaira épülő prózai alkotások bemutatásával.

Másik megjegyzésünk arra az elképzelhetetlenül gazdagon áradó folyamra vonatkozik, amelyet a világ népköltészetének, világfolklorának nevezhetünk, és talán ennek a felvillantása is lehetséges a gimnázium harmadik vagy negyedik osztályában. Hiszen Weöres Sándor, Tornai József, Nagy László, Juhász Ferenc és sokan mások költészetét e források ismerete nélkül aligha lehet megközelíteni. A hazai irodalomtörténet-írásban újabban ezeket a hatásokat az archaikus költészet megismerésével hozzák kapcsolatba. Én az archaikus szót nem tartom szerencsésnek, mivel a világfolklor eme, Európán kívülről származó része az utolsó kétszáz év gyűjtési munkálatainak az eredménye. Hogy a folklor milyen volt, milyen lehetett az ókorban, azt csak nagyon közvetett módon ismerhetjük meg, és aligha szolgálhatott a XX. századi folklorizmus forrásául.

Autentikus meseanyag tekintetében gazdag választékra lelhet a munkáját sokfelé tekintő, tágasabb érdeklődéssel párosító tanárkolléga: lásd a *Népek meséi* sorozat majd kilencven kötetét. A (szóbeli és írott) hősköltészet, illetve eposz műfaja is gazdagon van képviselve a magyar fordítási irodalomban (már a XIX. századtól kezdve). A költészet tekintetében viszont azt kell megállapítanunk, hogy elfogadhatjuk és használhatjuk a Rab Zsuzsa szerkesztette *Népek költészete* (1973) vagy Tornai József *Boldog látomások. A világ törzsi költészete* (1977) című fordítás-antológiáit. Más kérdés, hogy valójában hiteles, közvetlen forrásból készült fordítások csak Fónagy Iván *Wawiriében* (1942) találhatók, amelyben a dalköltészet mellett szép számban szerepelnek rítusszövegek is.

Cicafarokként hadd említsük meg végül, tisztelt kollégák, hogy jelen esszé megfogalmazója maga mindaddig elsősorban egy-egy szerzőre összpontosító esettanulmánnyal igyekezett, főleg az irodalmi folklorizmus, illetve a folklorizálódás témakörének hazai szakirodalmát gazdagítani (lásd: Petőfi folklorizálódása, József Attila, Kós Károly, Kodolányi, továbbá az olasz Cesare Pavese és Elio Vittorini, valamint a nigériai ibo Chinua Achebe

folklorizmusa kapcsán közölt vagy megírt dolgozatokat, továbbá elméleti írást a neoetnologizmusról és az afrikai irodalmi folklorizmusról). (Lásd az irodalomjegyzéket.) Elkészülőben van egy olyan, minden vonatkozásra kitérni szándékozó tanulmánya, amely e témakör elméleti vonatkozásait igyekszik számba venni, illetve új folklorisztikai és irodalomtudományi szempontokat adni az elemzés és a kérdéskör általános megközelítése, értelmezése céljából, elsősorban magyar vonatkozásban (e tanulmány a tervek szerint az *Acta Ethnologica Danubiana*-ban jelenik majd meg, 2020-ban).

IRODALOM

BIERNACZKY Szilárd: *Petőfi „dalai” a nép között. Vázlat a folklorizálódási folyamat kutatásához* = *Filológiai Közlöny*, 1973, 3–4. sz., 349–398.

BIERNACZKY Szilárd: *Cesare Pavese's Folklorism* = *Acta Ethnographica*, 1976, 3–4. sz., 275–295. Kisebbségi módosításoktól eltekintve azonos Uő: *Mítosz, folklór, etnológia, irodalom. Pavese folklorizmusa mint művei szemiotikai rendszerének tengelye* = *A társadalom jelei. Szemiotikai tanulmányok*. Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1978, 21–39.

BIERNACZKY Szilárd: *Előfeltevések az afrikai folklorizmus kutatásához* = *In Memoriam Sztrinkó István*. Szerk. ÚJVÁRY Zoltán, Debrecen, KLTE, 1994, 467–502.

BIERNACZKY Szilárd: *Era la festa* [Déry-elemzés] = *Ungheria–Oggi*, 1980, 15. sz., 34–39.

BIERNACZKY Szilárd: *Folklor az irodalomban. Megjegyzések Chinua Achebe: Széthulló világ című regénye kapcsán* = *Acta Ethnologica Danubiana*, 2020, 1–39. [kiadás alatt]

BIERNACZKY Szilárd: *József Attila és a folklor* = *Forrás*, 1986, 7. sz., 18–21.

BIERNACZKY Szilárd: *Kodolányi folklorizmusa* = *Kodolányi János helye és szerepe a magyar irodalomban. A Magyar Írószövetség és a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó szervezésében 1999. március 24–25-én, az író születésének 100. évfordulóján megrendezett konferencia előadásai*. Szerk. BIERNACZKY Szilárd, Bp., Mundus, 2002, 52–77.

BIERNACZKY Szilárd: *Kós Károly regényei és a néprajz – történelmi vetületben* = *Kortárs*, 2001, 10. sz., 78–91.

BIERNACZKY Szilárd: *Neoetnologizmus az „európai” művészetekben* = *Folklor – Társadalom – Művészet*. Szerk. ZELNIK József, Bp., Országos Közművelődési Központ, 1978, 4–5, 10–18.

BIERNACZKY Szilárd: *„A népdalok hőse”. Megjegyzések Jókai folklorizmusáról* = *Előzmények és tervek a Folklore Tanszékről*. Bp., 1980, 12. sz., 1–14.

BIERNACZKY Szilárd: *Oralitás a mai afrikai irodalmak életében* = *Helikon*, 1986, 3–4, 284–331.

CROCE, Benedetto: *Poesia popolare e poesia d'arte*. Laterza, Bari, 1933

ERDÉLYI János: *Népdalok és mondák I–III*. Pest, Beimel József, 1846–1848

FÓNAGY, Iván: *Wawiri. Primitív népek költészete*. Bp., Bibliotheca, 1942

HANKISS Elemér: *A népdaltól az abszurd drámáig* = *Uő: A népdaltól az abszurd drámáig*. Bp., Magvető, 1969, 41–82.; Petőfi-elemzés: 63–65.

Fehérlófia. Szerk. HOPPÁL Mihály, ford. BUDA Ferenc et al., Bp., Európai Folklór Intézet : MTA Néprajzi Kutatóintézete, L'Harmattan, 2007

HORVÁTH János: *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig*. Bp., Akadémiai, 1978

KERÉNYI Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete*. Kritikai életrajz. Bp., Osiris, 2008

Közköltészet 1. Mulattatók. Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 4. Szerk. CSÖRSZ RUMEN István, KÜLLŐS Imola, Bp., Balassi, 2000

Közköltészet 2. Társasági és lakodalmi költészet. Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 8. Szerk. CSÖRSZ RUMEN István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2006

Közköltészet 3. A társadalmi élet költészete 3./A Történelem és társadalom. Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 14. Bp., Universitas, Editio Princeps, 2013

Közköltészet 3. A társadalmi élet költészete 3./B Közérkölc és egyéni sors. Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 15. Szerk. CSÖRSZ RUMEN István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2015

KÜLLŐS Imola: *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzés- és motívumtörténeti vizsgálata*. Bp., L'Harmattan, 2004

MARÓT Károly: *Népköltészet és műköltészet = Puszták népe. A Tornyai Társaság lapja*, 1947, 13–18.

MARÓT Károly: *Mi a népköltészet?* = *Ethnographia*, 1947, 162–173.

MÉSZÖLY Gedeon: *Mátyási József és „Kalázkaparék”-ja = Népünk és nyelvünk*, 1943, 3. sz., 81–106.

MÓRICZ Zsigmond: *Szatmári gyűjtés I. (Balladák, dalok és versek); II. (Lírai dalok és versek)*. Szerk. KATONA Imre, Bp., Magyar Néprajzi társaság, 1991

Népek költészete. Antológia a világ népköltészetéből. Szerk. RAB Zsuzsa, ford. ARANY János et al., Bp., Kozmosz, 1973

ORTUTAY Gyula: *Fedics Mihály mesél*. Bp., Egyetemi Magyarorságtudományi Intézet, 1940

ORTUTAY Gyula: *Népköltészet és műköltészet = Úr és paraszt a magyar élet egységében*. Szerk. ECKHARDT Sándor,

Bp., Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarorságtudományi Intézete, 1941, 161–181.

PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám: *Ötödfélszáz énekek. Dalgyűjtemény az 1813. évből*. Szerk. BARTHA Dénes, KISS József, Bp., Akadémiai, 1953

TORNAI József: *Boldog látomások. A világ törzsi költészete*. Bp., Európa, 1977

ÚJVÁRY Zoltán: *Száz kis írás. Mondák, anekdoták, szólások*. Debrecen, Ethnica, 2010

ÚJVÁRY Zoltán: *Folklór az irodalomban. Hetven példa*. Debrecen, Ethnica, 2014

VARGYAS Lajos: *A magyar népballada és Európa I–II*. Bp., Zeneműkiadó, 1976

VIKÁR Béla: *A „Szücs Marcsa” balladáról* = *Ethnographia*, 1905, 273–902.

VIKÁR Béla: *Újabb adatok a Szücs Marcsáról* = *Ethnographia*, 1905, 337–345.

VOIGT Vilmos: *A folklorizmusról*. Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, 1990

VOIGT Vilmos: *Volt-e strófikus líra a magyar népköltészetben 1603 előtt?* = *Irodalomtudományi Közlemények*, 1992, 5–6. sz., 542–553.

VOIGT Vilmos: *Negyvenöt év a szerelem kertjében. Össze gyűjtött tanulmányok*. Érd, Mundus Novus, 2013